

УДК 343.3: [344.2:341.322.5]

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.04.98>

ОБ'ЄКТ СКЛАДУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ ПОРУШЕННЯ ЗАКОНІВ ТА ЗВИЧАЇВ ВІЙНИ

Цирулик С.С.,

аспірант кафедри кримінально-правових дисциплін

та судочинства

Навчально-наукового інституту права

Сумського державного університету

ORCID: 0009-0000-6156-8490

Цирулик С.С. Об'єкт складу кримінального правопорушення порушення законів та звичаїв війни.

Стаття присвячена дослідженню об'єкта складу кримінального правопорушення порушення законів та звичаїв війни. Актуальність теми зумовлена зростанням кількості порушень міжнародного гуманітарного права в сучасних збройних конфліктах, зокрема в контексті російської агресії проти України.

Автор аналізує різні підходи до визначення поняття «об'єкт кримінального правопорушення», критично оцінюючи традиційне радянське уявлення про об'єкт як суспільні відносини. Обґрунтовується необхідність відходу від цієї концепції на користь більш широкого розуміння об'єкта як комплексу соціально значущих цінностей, інтересів та благ, що охороняються кримінальним законом.

У статті розглядається специфіка об'єкта порушення законів та звичаїв війни, яким визначається встановлений міжнародними актами порядок ведення війни. Автор підкреслює, що цей об'єкт включає міжнародний правопорядок у сфері збройних конфліктів, принципи міжнародного гуманітарного права, правила ведення бойових дій та захист жертв війни. Аналізується додатковий факультативний об'єкт порушення законів та звичаїв війни життя особи та її здоров'я.

Наголошується, що обов'язковою ознакою об'єкта для цього кримінального правопорушення є його предмет, що становлять об'єкти цивільного призначення, зокрема національне майно, яке є матеріальним носієм культурних цінностей.

Особлива увага приділяється аналізу структури кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, яка відрізняється від традиційної структури складу кримінального правопорушення і включає матеріальний, ментальний та контекстуальний елементи.

Автор також розглядає концепцію командної відповідальності, яка є важливою складовою

кримінальної відповідальності за порушення законів та звичаїв війни.

У висновках стверджується, що чітке розуміння об'єкта порушення законів та звичаїв війни є ключовим для правильної кваліфікації діянь та забезпечення невідворотності покарання за кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку. Автор підкреслює необхідність подальшого вдосконалення підходів до визначення об'єкта цього кримінального правопорушення з урахуванням розвитку міжнародного кримінального права та практики міжнародних судових інституцій.

Ключові слова: міжнародне гуманітарне право, кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, порушення законів та звичаїв війни, об'єкт кримінального правопорушення, предмет кримінального правопорушення.

Tsyrulyk S.S. The object of the criminal offense of violation of the laws and customs of war.

Article dedicated to investigating the object of the composition of a criminal offense of violation of the laws and customs of war. The relevance of the topic is determined by the increase in violations of international humanitarian law in contemporary armed conflicts, including in the context of Russian aggression against Ukraine.

The author analyses various approaches to defining the concept of "object of criminal offense," critically assessing the traditional Soviet notion of the object as social relations. The need to move away from this concept in favour of a broader understanding of the object as a complex of socially significant values, interests, and goods protected by criminal law is substantiated.

The article discusses the specificity of the object of violations of the laws and customs of war, as defined by international acts regulating the conduct of war. The author emphasizes that this object includes the international legal order in the sphere of armed conflicts, the principles of international

humanitarian law, rules of conduct of hostilities, and the protection of war victims. An additional optional object of violation of the laws and customs of war analysed is the life and health of the person.

It is emphasized that a mandatory feature of the object for this criminal offense is its subject matter, which constitutes objects of civilian purpose, including national property, which serves as a material carrier of cultural values.

Special attention is paid to the analysis of the structure of criminal offenses against peace, security of humanity, and international order, which differs from the traditional structure of a criminal offense and includes material, mental, and contextual elements.

The author also examines the concept of command responsibility, which is an important component of criminal responsibility for violations of the laws and customs of war.

The conclusions assert that a clear understanding of the object of violations of the laws and customs of war is crucial for the correct qualification of actions and ensuring the inevitability of punishment for criminal offenses against peace, security of humanity, and international order. The author emphasizes the need for further improvement of approaches to defining the object of this criminal offense considering the development of international criminal law and the practice of international judicial institutions.

Key words: international humanitarian law, criminal offenses against peace, human security and international legal order, violation of laws and customs of war, object of criminal offense, item of criminal offense.

Постановка проблеми. У світлі сучасних збройних конфліктів та зростаючої кількості порушень міжнародного гуманітарного права, дослідження об'єкта складу кримінального правопорушення порушення законів та звичаїв війни набуває особливої актуальності. Російська агресія проти України загострила потребу в ефективному застосуванні відповідних норм національного кримінального законодавства. Відтак чітке розуміння об'єкта цього правопорушення є ключовим для правильної кваліфікації діянь та забезпечення невідворотності покарання за кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку. Актуальність дослідження об'єкта складу кримінального правопорушення порушення законів та звичаїв війни зумовлена низкою важливих факторів, що набули особливої гостроти в сучасних геополітичних реаліях.

По-перше, збройні конфлікти XXI століття характеризуються зростанням кількості порушень міжнародного гуманітарного права, що вимагає ґрунтовного аналізу правових механізмів захи-

сту жертв війни та притягнення до відповідальності осіб, винних у кримінальних правопорушеннях проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку.

По-друге, російська агресія проти України, що триває з 2014 року, загострила потребу в ефективному застосуванні норм національного кримінального законодавства щодо порушень законів та звичаїв війни. Це вимагає чіткого розуміння всіх елементів складу даного кримінального правопорушення, зокрема його об'єкта.

По-третє, розвиток міжнародного кримінального права та практика міжнародних судових інституцій створюють нові виклики для національних правових систем, що потребує постійного оновлення та вдосконалення підходів до визначення об'єкта кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку.

По-четверте, багатоаспектність об'єкта порушення законів та звичаїв війни зумовлює необхідність його комплексного дослідження з урахуванням як загальнотеоретичних положень кримінального права, так і специфіки міжнародного гуманітарного права.

Нарешті, правильне визначення об'єкта даного кримінального правопорушення має критичне значення для правозастосовної практики, оскільки впливає на кваліфікацію діянь, розмежування суміжних складів кримінальних правопорушень та призначення справедливого покарання.

Таким чином, дослідження об'єкта складу кримінального правопорушення порушення законів та звичаїв війни є актуальним та важливим завданням сучасної кримінально-правової науки, що має значний теоретичний та практичний потенціал для вдосконалення механізмів захисту жертв збройних конфліктів та забезпечення невідворотності покарання за кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку.

Стан опрацювання. Науковим розробленням питання об'єкту кримінального правопорушення в цілому і об'єкту порушення законів та звичаїв війни займалися такі вчені як В. Нікіфоров, В. Дзюба, П. Фріс, В. Горбачевський, Н. Марчук та ін.

Метою даної статті є кримінально-правова характеристика сутності об'єкта складу кримінального правопорушення порушення законів та звичаїв війни.

Виклад основного матеріалу. Розкриття теми дослідження пропонуємо почати з аналізу понятійно-категоріального апарату. У чинному Кримінальному кодексі України відсутнє тлумачення поняття «об'єкт кримінального правопорушення», що неминуче стає основою для диспозитивності наукових підходів відносно розуміння цього поняття. Пропонуємо розглянути основні підходи відносно тлумачення аналізованого поняття на у вигляді рисунку (рис. 1).

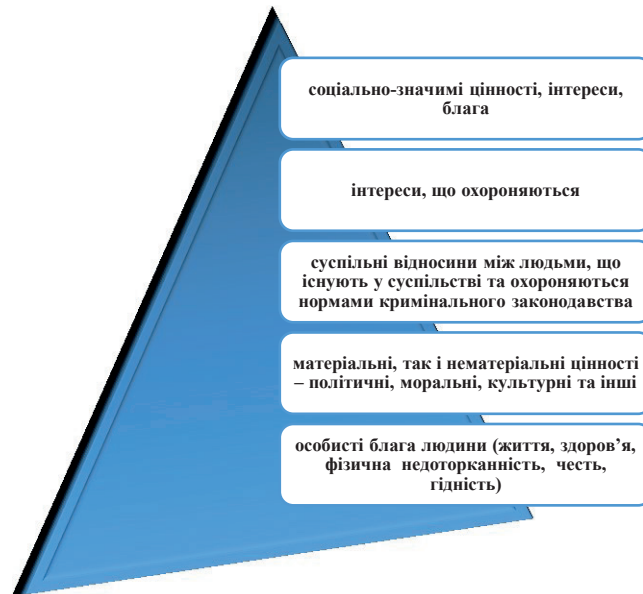

Рис. 1 Підходи до наукового тлумачення поняття «об'єкт кримінального правопорушення»

М. Бажанов зауважував, що об'єктом кримінального правопорушення є соціально значущі цінності, інтереси та блага, які охороняються кримінальним законом. Це ті аспекти, на які спрямовані злочинні дії особи, внаслідок чого може бути заподіяна або вже заподіяна значна шкода [1, с. 134].

В. Нікіфоров переконаний, що об'єктом кримінального правопорушення є сукупність благ (інтересів), на які посягає кримінальне правопорушення [2, с. 186].

Прихильники концепції соціальних цінностей під час визначення пріоритетів кримінально-правової охорони та соціальної сутності кримінально протиправного діяння надають перевагу не праксеологічному, а аксіологічному підходу з гуманістичною доміантою. Зокрема, як зазначає В. Дзюба, однією з найбільш значущих соціальних цінностей, яким кримінальним правопорушенням завдається шкода, є потерпілий, під яким учений розуміє людину, суспільство та державу [3, с. 60].

Натомість П. Матишевський переконаний, що об'єктом кримінального правопорушення виступають також особисті блага людини (життя, здоров'я, фізична недоторканність, честь, гідність) [4, с. 67].

Найпоширенішою є теорія згідно з якою об'єктом кримінального правопорушення є суспільні відносини між людьми, що існують у суспільстві та охороняються нормами кримінального законодавства. Ця теорія, як зауважує М. Фоменко, походить від марксистської політекономії, трансформованої через призму радянської ідеологічної міфології, яка колись постійно була присутня у всіх без винятку галузях наукового знання, включаючи юриспруденцію; незважа-

ючи на це, досі зберігає провідні гносеологічні позиції [5, с. 69].

В. Горбачевський зазначає, що об'єктом кримінального правопорушення є суспільні відносини, які перебувають під захистом кримінального закону, на які спрямоване це кримінальне правопорушення і яким завдається або може бути завдано суспільно небезпечної шкоди [6, с. 571].

На нашу думку, відхід від радянського уявлення про об'єкт кримінального правопорушення, яке описує В. Горбачевський, є доцільним з кількох важливих причин. Насамперед, радянська концепція відображає ідеологію свого часу, де пріоритет надавався колективним інтересам над індивідуальними. Сучасне кримінальне право більше орієнтоване на захист прав і свобод особи. Крім того, визначення об'єкта лише як «суспільних відносин» є занадто вузьким і не охоплює всі можливі цінності, які захищає кримінальне право. Наприклад, життя людини, її здоров'я, честь та гідність не завжди можна звести до «суспільних відносин». Таким чином фокус на «суспільних відносинах» може применшувати значення індивідуальних прав та інтересів, які часто є безпосереднім об'єктом кримінально-правового захисту. Також більш широке розуміння об'єкта дозволяє кримінальному праву бути гнучкішим і краще адаптуватися до нових викликів та загроз. А міжнародна інтеграція вимагає більш універсального підходу до розуміння об'єкта кримінального правопорушення, який би був зрозумілим і прийнятним у різних правових системах.

У цьому контексті важливо акцентувати, що під час розробки проекту Кримінального кодексу України його автори, по-перше, пропону-

ють поняття «об'єкт кримінального правопорушення, під яким треба буде розуміти соціальну цінність, якій спричинюється шкода [7], а, по-друге, відходять від радянського уявлення про об'єкт кримінального правопорушення, яке безумовно, потребує перегляду. Даний крок дозволить уникнути термінологічних неточностей та спростити процес кримінально правової кваліфікації діяння, а також краще відповідає сучасним реаліям та міжнародним стандартам.

На основі критичного аналізу представлених підходів, можна сформулювати думку щодо об'єкта кримінального правопорушення. Так, ми вважаємо, що об'єкт кримінального правопорушення доцільно розглядати як комплексне поняття, що охоплює соціально значущі цінності, інтереси та блага, які охороняються кримінальним законом. Це визначення поєднує кілька важливих аспектів, адже:

1) відходить від обмеженого радянського уявлення про об'єкт як лише «суспільні відносини», що не відповідає сучасним реаліям та міжнародним стандартам;

2) включає індивідуальні права та свободи, які часто є безпосереднім об'єктом кримінально-правового захисту, що відповідає гуманістичній спрямованості сучасного кримінального права;

3) охоплює широкий спектр об'єктів захисту, включаючи життя, здоров'я, честь, гідність особи, а також інтереси суспільства та держави;

4) відповідає аксіологічному підходу з гуманістичною домінантою, що важливо для визначення пріоритетів кримінально-правової охорони;

5) узгоджується з тенденціями розвитку міжнародного кримінального права та практикою міжнародних судових інституцій;

6) відповідає напрямку, запропонованому в проєкті нового Кримінального кодексу України, де об'єкт визначається як «соціальна цінність, якій спричинюється шкода».

Якщо ж говорити про об'єкт порушення законів та звичаїв війни, то ним є встановлений міжнародними актами порядок ведення війни, що визначає правила та норми, спрямовані на обмеження жорстокості збройних конфліктів і захист цивільного населення та комбатантів. Він включає: міжнародний правопорядок у сфері ведення збройних конфліктів,

принципи міжнародного гуманітарного права, правила ведення бойових дій

та захист жертв війни (цивільного населення, військовополонених, поранених). Ці норми закріплені в Женевських конвенціях, Гаазьких конвенціях та інших міжнародних договорах, які регулюють ведення війни та захист жертв збройних конфліктів.

У цьому контексті також би хотіли звернути увагу на слова судді Конституційного суду Украї-

ни Н. Марчук, яка зауважує, що на відміну від традиційної структури складу кримінального правопорушення (суб'єкт, об'єкт, суб'єктивна сторона та об'єктивна сторона), кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку мають специфічну структуру, визначену нормативними актами Міжнародного кримінального суду. Ця структура включає матеріальний елемент, ментальний елемент і контекстуальний елемент (або контекстуальні обставини). Зокрема, для визнання дії кримінальним правопорушенням проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку необхідно встановити наявність збройного конфлікту та усвідомлення особою, яка притягується до кримінальної відповідальності, того, що її дії порушують норми міжнародного гуманітарного права.

Н. Марчук також акцентує, що у контексті цього виду кримінальним правопорушень існує й командна відповідальність. Це означає, що відповідальність несуть не лише виконавці наказів, але й ті, хто ці накази видає або передає. Під командну відповідальність можуть підпадати як офіційні військові командири, що мають владу в конкретних підрозділах, так і неофіційні командири, які відіграють важливу роль завдяки своєму авторитету. Крім того, до командної відповідальності можуть бути притягнуті цивільні керівники, які контролюють дії своїх підлеглих [8].

Додатковим факультативним об'єктом захисту може бути життя особи, залежно від конкретних обставин кримінального правопорушення. Наприклад, вбивство цивільного населення, яке є грубим порушенням встановленого міжнародними актами порядку ведення війни і тягне за собою серйозні юридичні наслідки для винних осіб.

Обов'язковою ознакою об'єкта для цього кримінального правопорушення є його предмет. Визначення предмету так само, як і визначення об'єкту на нормативному рівні не закріплено, саме тому є центом наукових дискусій, відносно його сутності. Найчастіше виникають неоднозначності відносно розуміння його матеріальності чи не матеріальності. На нашу думку, дуже виваженим є підхід, запропонований розробниками проєкту Кримінального кодексу України, згідно з яким предметом є матеріальний об'єкт (річ, інформація, енергія), який має інтелектуальну, майнову чи іншу цінність, та щодо якого вчинене кримінальне правопорушення [7].

Предмет порушення законів та звичаїв війни становлять об'єкти цивільного призначення (нерухоме та рухоме майно), зокрема національне майно, яке є матеріальним носієм культурних цінностей: пам'ятки архітектури, історії та мистецтва, археологічні пам'ятки, рукописи, архіви, колекції, музеї, бібліотеки тощо [9].

Висновки. Підсумовуючи хотіли б наголосити, що традиційне радянське уявлення про об'єкт кримінального правопорушення як суспільні відносини є застарілим та не відповідає сучасним реаліям міжнародного кримінального права. Натомість, доцільно розглядати об'єкт як комплекс соціально значущих цінностей, інтересів та благ, які охороняються кримінальним законом. Об'єкт кримінального правопорушення порушення законів та звичаїв війни є комплексним поняттям, яке охоплює встановлений міжнародними актами порядок ведення війни. Цей порядок включає міжнародний правопорядок у сфері збройних конфліктів, принципи міжнародного гуманітарного права, правила ведення бойових дій та захист жертв війни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кримінальне право України: Загальна частина: Підручник / М.І. Бажанов, Ю.В. Баулін, В.І. Борисов та ін.; за ред. проф. М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ: Юрінком Інтер, 2005. 480 с.
2. Нікіфоров В.Ю. Об'єкт злочину, передбаченого ст. 255 КК України «створення злочинної організації»: проблеми теорії та практики. *Форум права*. 2007. № 3. С. 185–189.
3. Дзюба В.Т. Потерпілий від злочину в сфері господарської діяльності: його види та юридичні ознаки. *Відповідальність за злочини у сфері господарської діяльності* : матер. наук.-практ. конф. / ред. кол.: В.В. Сташис (голов. ред.) та ін. Харків : Кроссруд, 2006. С. 60–63.
4. Фріс П.Л. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник. Вид. 3-тє, допов. і перероб. Одеса : Фенікс, 2018. 394 с.
5. Фоменко М.В. Щодо питання про визначення родового об'єкта злочинів, передбачених розділом v особливої частини КК України. *Вісник Кримінологічної Асоціації України*. 2019. № 2 (21). С. 68–78.
6. Горбачевський В.Я. Кримінальне право України: теоретичний курс та практикум: Навчальний посібник / За заг. ред. В.Я. Горбачевського. Київ : Атіка, 2005. 813 с.
7. Проект Кримінального кодексу України від 16 червня 2024 року. EUAM Ukraine : вебсайт. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2024/06/17/kontrolnyj-tekst-proyektu-kk-16-06-2024.pdf> (дата звернення: 03.07.2024).
8. Марчук Н. Порушення законів та звичаїв війни: особливості кваліфікації ст. 438 КК України проаналізувала суддя. Верховний суд України : вебсайт. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/presentation/news/1345046/> (дата звернення: 03.07.2024).
9. Порушення законів та звичаїв війни. Велика Українська Енциклопедія : вебсайт. URL: <https://vue.gov.ua/> (дата звернення: 03.07.2024).